

dalomban – a héberül nem értő egyszerű emberek és a nők számára – megjelentek a nyelvjárások. A betűk azonban héberek maradtak, s ezzel a nyelvet külső megjelenésében hebraizálták.

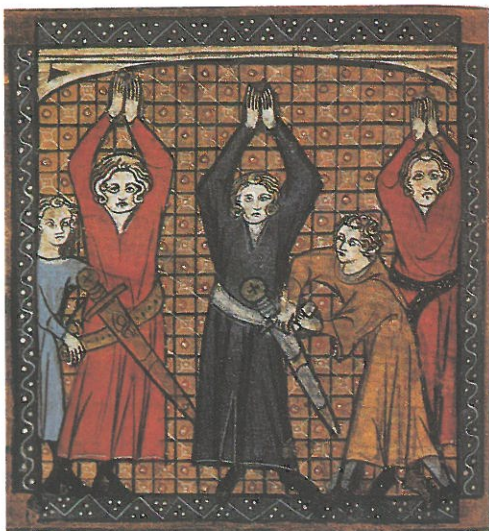
Az üldözésektől, a megvetettségtől való félelem miatt a zsidók is jobban érezték magukat övéik között, a **zsinagóga** (imaház), a rabbik és a közösségi elöljárók közéletében. A zsidónegyed, a későbbi gettó létrehozását nemcsak a keresztény környezet erőltette, a zsidóság is szívesen költözött össze. A kisebb közösségekben a zsinagóga volt az iskola is, a nagyobbakban külön **chédert** tartottak fenn a gyermekek és **jesivát** az ifjak oktatására. A leggyakoribb foglalkozások a kiskereskedelem, kisipar és a hitelüzlet voltak. Emellett egyesek – a rabbik, a bírák, a tanítók, a kántorok stb. – a hitközségtől kapott fizetésből éltek. A **hitközség** volt az a szervezet, amely a közösség életét irányította, felkarolta elesett tagjait, gondoskodott a szegényekről, egyszóval védelmet nyújtott az ellenséges környezettel körülvevett zsidóságnak.

A KÖZÉPKORI TECHNIKA A 11–13. SZÁZADBAN

A Karoling világ felbomlásával párhuzamosan a 9. század végéig a technika hanyatlásának lehetünk tanúi. A római civilizáció vívmányai részben feledésbe merültek, részben pedig kihasználhatatlanok voltak az új gazdasági-politikai rendszerben. A 10. századtól azonban látványos technikai fejlődést tapasztalhatunk, mely csúcspontját a 13. század elején érte el. A folyamat dinamikusságát látva néhány kutató középkori „ipari forradalom”-ról ír, s bár a 18. századihoz hasonló változásokról nem beszélhetünk, mégis olyan folyamatot láthatunk, mely az európai civilizációt a fejlettebb keletiek színvonalára emelte, sőt sok vonatkozásában meg is előzte azokat.

A technikai fejlődés okait számba véve feltétlenül meg kell említenünk, hogy az európai rugalmasabb gazdasági formák és az állam 11. századi zűrzavara jobban kedveztek a „magánkezdeményezéseknek”, mint a túlcentralizált, a társadalom minden rétegét ellenőrző, reformálhatatlanul merev keleti államtípus. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a klérus („Laborare!” – hirdette Szent Benedek) tevékeny részt vállalt a gazdaságban, támogatva annak technikai fejlődését. A nyugat-európai kolostorok a gazdaság centrumai voltak. Mintaként szolgáltak a világiak számára, s az ott és az egyetemeken folyó természettudományos kutatás a 13. századi tilalmakig jótékony hatással volt a középkori gazdálkodásra. A fejlődés okai közt nem elhanyagolható tényező az 1250-es évekig tartó kedvezőbb éghajlatú periódus, mely lehetővé tette a mezőgazdasági viszonyok – a korábbiakban már megvizsgált – olyan változását, melyek nélkül a középkori technikai fejlődés elképzelhetetlen lett volna.

A középkori technika két alapproblémával küzdött: az egyik a **forgómozgás egyenes vonalúvá**, a másik pedig a **szakaszos mozgás folyamatossá** alakítása volt. Az előbbit már a rómaiak is megoldották, mikor létrehozták vízimalmaikat, de a rabszolga-munkaerő miatt nem használták ki igazán. A középkor azonban a **malmok világa** volt. Az 1085-ben Hódító Vilmos parancsára elkészített összeírás, a Domesday Book („Végítélet könyve”) Angliában 5624 malomról tud, melyeket az áttétel megoldásával a legkülönbözőbb célokra használtak. A malmok energiája kb. 10 millió ember mun-

Vazallusok karddal való felővezése

Fonó nők

káját tette feleslegessé a korabeli Európában (a lakosság 45 millió). A 12. század végére már fűrészelésre, olajütésre, lenmosásra, kallózásra (posztókészítés), papírkészítésre és kovácsolásra ugyanúgy használták őket, mint a gabona őrlésére. A 12. századi Flandriában pedig megjelentek a szélmalmok, melyek képesek voltak a szivattyúk hajtására, ezáltal segítettek a pangó vizek lecsapolásában.

A szakaszos mozgás folyamatossá alakítását a **lábítószövőszék**, a **fonókerék** és a **zsinórhajtás** bevezetésével először a textiliparban sikerült megoldani. A 13. századi Firenzében már olyan selyemcérnázó gépet sikerült készíteni, melynek ellátásához messze földről kellett a nyersanyagot szállítani. A 19. századba illő gép a középkor megoldhatatlan problémáit is jelzi: a piac szűkössége lehetetlenné tette kihasználását, s a textilipari konjunktúra 13. századi leáldozásával a céhek makacs ellenzői lettek az effajta szerkezeteknek.

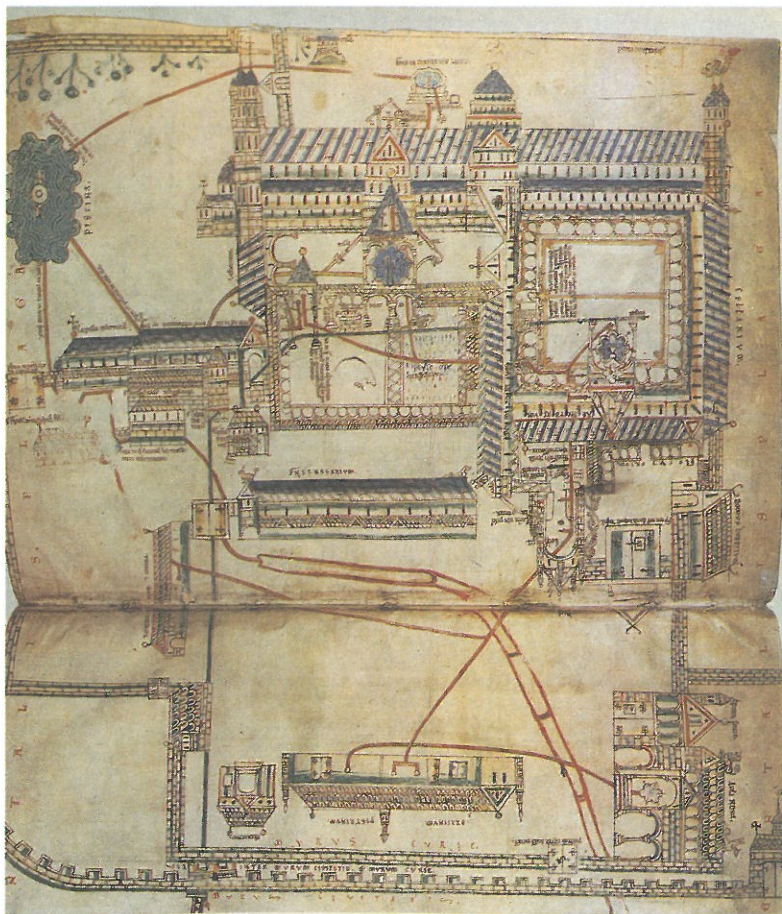
Látványos újítások jellemezték az építészetet; az eszközök évszázadok alatt alig változtak ugyan, de jelentős fejlődés következett be a technológiában. 1050 és 1350 között Franciaországban 80 katedrális építettek, köztük számos olyat, melynek belső tere elérte a 40 méter magasságot. A hatalmas terek áthidalását elsősorban a **statikai ismeretek bővülésének** – sinus-, tangensszámítás, csúcsíves ablak, csigalépcső, erkély – és a vázszerkezetes építkezés elterjedésének köszönhetőek. A katedrálisok építése új távlatokat nyitott meg az üveggészítés és -festés, valamint a szobrászat terén. A 13. században a polgárság megkezdte reprezentatív középületeinek – városházák – és magánházainak építtetését. Erre az időre már képesek voltak megoldani a **vízellátást**, a fűtést (cserépkályha, kémény) és a szigetelést (tetőcserép). Számptalan, az egyén mindennapjait könnyebbé tevő újdonság jelent meg, pl. gomb, szemüveg, villa. A független **kormánylapát** feltalálásával átalakult a hajózás; lehetővé vált a nagyobb úrtartalmú és vitorlázatú hajók (kogge) építése, melyek **iránytűjük** segítségével már kimerészkedtek a nyílt vizekre. A 13. század közepén megismerték a **puskaport**, melynek alkalmazása csak a Százéves háborúban kezdődött meg. Hasonlóan nagy jelentőségre jutott az új energiaforrás, a kőszén, melynek tömeges felhasználására már

a 13. századi Londonban is sor került. Ezt mi sem bizonyítja szebben, mint a század végéről származó, légszennyeződés miatti tiltakozások. 1388-ban már a parlamentnek kellett az ügygel foglalkoznia! A középkori technika csúcspontját a hihetetlenül precíz, **fogaskerekes óraművek** megszerkesztése jelentette, mellyel a kor műszaki megoldásai a zenitre érkeztek.

A katedrális építése

A 14. század kezdetén azonban minden megváltozott. A nagy építkezések leálltak, Európán éhínségek, háborúk és járványok söpörtek végig; a lakosság lélekszáma drámai módon száz esztendő alatt 73 millióról 45 millióra csökkent. Ez alapvetően megváltoztatta a gazdasági-társadalmi struktúrákat, megmerevítette azokat, és ezzel visszafogta a technikai fejlődést. Hasonlóan károsnak bizonyult az egyház tudományokkal szembeni magtartásának gyökeres fordulata, az eretnek mesterek és tanok elítélése. A technikai fejlődés kb. két évszázadra megtorpant, s csak a 16. században lendült fel újra.

A canterburyi apátság alaprajza

lyokba, majd Bulgáriával is szembekerült, mivel kölcsönösen igényt tartottak bizonyos bizánci területekre. A III. Ince pápával való barátságos viszonyt a keresztes háborúk ügye árnyékolta be. Az Imre által 1200-ban megígért hadjárat a sikerrel kecsegtető balkáni háborúk miatt elhalasztódott. Ennek eredménye az lett, hogy 1202-ben nem a magyarok, hanem a franciák indítottak keresztes hadjáratot, s a csatlakozó velenceiek elpusztították Zára városát.

Életének utolsó évében Imre arra törekedett, hogy fia, László részére biztosítsa a koronát. 1204-ben a kalocsai érsek megkoronázta Lászlót. Imre végrendeletében Andrást bízta meg fia védelmével. Ugyanebben az évben végezte be életét, s valószínűleg az egri egyházban temették el. **III. László** bizonytalan helyzetét felmérve, a királyné 1205-ben fiával és a koronázási ékszerekkel Ausztriába menekült VI. Lipót osztrák herceghez. András a Bécs elleni hadjáratra készülődött, de III. László halála (1205 májusában) mindezt értelmetlenné tette. A gyermek uralkodó holttestét hazaszállították, és Székesfehérváron temették el. Ő volt az utolsó olyan Árpád-házi király, akit ide helyeztek örök nyugalomra.

II. ANDRÁS URALKODÁSA (1205–35)

Királyságának első időszaka (1222-ig)

Imre öccsének, Andrásnak 1205-ben János kalocsai érsek a fejére tette a koronát. Az új király alapvetően más elképzelésekkel kezdte uralkodását, mint elődei. Oklevelében „**új intézkedéseknek**” (nove institutiones) nevezte politikáját, melyeknek alapelve a következő volt: „a királyi felség bőkezűségét semmi sem szoríthatja határok közé, és az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség”. Ez azonban már nemcsak a király saját földjéből vagy az udvari földekből történt, hanem sorozatossá váltak a „**vármegye**”-**adományozások** is. Ezek azonban már nemcsak birtokot (földet) jelentettek, hanem

II. András

jogokat is, hiszen a királyi adók behajtását vagy a bíraskodás jogát is magában foglalták. A megadományozottak vezető egyházi és világi tisztségviselők voltak, akik hűségükért, hű szolgálataikért nyerték el a birtokot. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez **nem hűbérbirtokot jelentett**, hiszen a földet nem a katonai szolgálat fejében kapták, hanem feltétel nélkül. Az mindenesetre valószínű, hogy a későbbi magyarországi uradalmak nagy részének alapjai ezekben az években születtek. A király tudatosan politizált és tisztában volt azal, hogy ez a változás alapjaiban meg-ingatja a királyi várszervezeten nyugvó jövedelmeket.

Új gazdasági forrásokra volt szüksége, ezért növelni szeretne volna a pénzben szedett illetékeket. Ekkor jelent meg Magyarországon először a rendkívüli pénzdó és a nyolcvanadvám. (Az áru nyolcvanad részének értékét kellett pénzben befizetni.) A királyi bevételeket próbálta fokozni a pénzverésből származó haszonnal is, évenként többször kötelezővé téve a pénzbeváltást. Az „új intézkedések” hatására jelent meg a tárnokmesteri tisztség (előzménye a királyi kamara elöljárója volt), mely csakis gazdasági ügyekkel foglalkozott. Tulajdonképpen a tárnokmester alakította ki a bérleti rendszert. Bérbe adták a pénzverést, a királyi sókereskedelmet, sőt a királyi várak is a bérlők kezébe jutottak. Ők évi egy összegben fizették a bérleti díjat, s nyilván könyörtelenül behajtották a jövedelmeket.

II. András „gazdaságpolitikája” tehát a földbirtokra épülő (elsősorban természeti javakból álló) jövedelmekről szeretett volna áttérni a tisztán pénzbeli jövedelmekre. A gazdasági változások (ártermelés, pénz elterjedése) indokolták ezt, az elmaradottság azonban még nem tette volna lehetővé a pénzgazdálkodáson alapuló rendszer bevezetését.

A birtokadományozások legfőbb haszonélvezői közé tartoztak a „merániak”, akik Gertrúddal (András feleségével) együtt jöttek Magyarországra az isztriai és krajnai területekről. Gertrúd egészen biztosan kezdeményező szerepet játszott az ado-

Uralkodói pecsét két oldala

mányozásokban, sőt a királyné udvara az oklevelek szerint személyi ügyekbe is beleszólt. Ez időben történt a Német Lovagrend behívása is, s 1211-ben II. András nekik ajándékozta a Barcaságot. Betelepítésük oka a kunok elleni védekezés lehetett, s az uralkodó jelentős kiváltságokhoz juttatta a németeket (szabad vásártartás, adómentesség, saját bíró stb.) Mindez fokozta Gertrúd népszerűtlenségét, és 1213-ban a Bánk bán nevéhez kapcsolt főúri összeesküvés Pilisszentkereszten végzett a királynéval és kíséretével. A források vitatkoztak rajta, hogy Bánkot érte-e családi sérelem is, azonban nem tartható valószínűnek, hogy nagymamakorú feleségén a merániak szeptől ejtettek volna. A Halicsból hazatérő András szinte csak a merényletet elkövető Péteren bosszulta meg felesége halálát. Bánk csak a nádorságot veszítette el, de később ismét visszakerült az ország vezetői közé. A bosszú elmaradását az okozhatta, hogy II. András a belső problémák miatt nem engedhette meg a következetes leszámolást. Az

összeesküvés mindenestre a túl nagy német befolyás végét jelentette Magyarországon, s ezután a magyar urak kerültek a birtokadományozások során előtérbe. A világi nagybirtokosság hatalmának növekedésével együtt a 13. század elejétől kezdve egyre gyakoribbá váltak a **hatalmáskodások**, s elterjedtek a katonai erővel szerzett birtokok. A nagybirtokosok körül olyan tábor alakult ki, amely csak nekik tartozott engedelmességgel. Ez lehetővé tette, hogy a királytól függetlenül politizálhassanak.

A birtokadományozást ellenzők első csoportját azok a főurak adták, akik nem kaptak területeket. Nem az adományozás elvével volt bajuk, hanem azzal, hogy ők nem részesedtek kellőképpen a földbirtokokból. Ezért 1214-ben a király legidősebb fiát, a nyolcéves **Bélát királlyá kiáltották ki**. Így megkétszereződött az „udvari emberek” létszáma, s kellemes ingázási lehetőséget biztosított az előkelők részére. Az **ellenzék** második csoportját a **királyi serviensek** jelentették. Bár az elnevezésük csak az Aranybullával vált általánossá, már korábban is léteztek. Azokat a szabadokat hívták így, akik közvetlenül a királyhoz kötődtek. Ez annyit jelentett, hogy katonai szolgálatukat a király zászlaja alatt teljesítették, bíraskodni is csak a királynak volt szabad fölöttük. Ők jelentették a legkövetkezetesebb ellenzékét az eladományozásoknak, hiszen ezáltal ők kerülhettek a király fennhatósága alól az arisztokraták uralma alá. A harmadik csoportot a **várjobbágyok** alkották, akik szintén igen erőteljesen tiltakoztak a várföldek eladományozása ellen. Az új berendezkedés alapjaiban ingatta meg azt a társadalmi helyzetet, amit a 12. században sikerült elérniük. A **várnépek** számára is a magánföldesúri függésbe kerülés egészen biztosan súlyosbodását jelentette. Mivel a király elsősorban világiaknak adományozott földeket, az **egyház** is a fő ellenzők közé tartozott. Féltették korábbi politikai és gazdasági tekintélyüket. Emellett a bérleti rendszer kialakítása is jelentősen megcsappantotta jövedelmeiket, hiszen korábban a sókereskedelem például teljesen az ő kezükben volt.

Az ellenzék megerősödésének s II. András állandó „távollétének” volt a következménye az, hogy a **szentföldi hadjárat idején (1217)** hatalomváltás történt az országban. Ezután András átmenetileg szakított korábbi politikájával, de ez a folyamat alig három évig tartott. 1220-tól újra megkezdődött a várbirtok eladományozása, vagyis az új berendezkedés politikája ismét feléledt. Az ellenzék azonban nem adta fel, s **ismét felléptette Bélát apja ellen**. Miután ez sem volt elég, nem volt más választásuk, mint nyíltan II. András ellen fordulni. Palotaforradalmuk eredménye lett az Aranybulla kiadása.

Az uralkodó ebben az időszakban (az Aranybulla kiadásáig) **különösen aktív külpolitikát** folytatott. Szinte mániákusan izgatta **Halics**, mely terület élén már gyerekkorában állt. Természetesen az ottani trónviszályok adták mindig a beavatkozás lehetőségét. Már trónra kerülése évében hadjáratot indított, s ezután szinte évente ismétlődtek a hódítási próbálkozások. 1206-ban András felvette a Galícia (Halics) és Lodóméria királya titulust. A balkáni külpolitika azonban sokkal visszafogottabb volt a korábbi időkhez képest. Ebben a térségben a fontos változást a Bizánci Birodalom összeomlása jelentette, ami egyben **Velence** megerősödését hozta magával. A dalmát városok fölötti fennhatóságot András úgy igyekezett megőrizni, hogy sorra megerősítette korábbi kiváltságait. A balkáni jó kapcsolatok házasságokkal is erősödtek. 1214-ben eljegyezték András fiát, Bélát a bolgár uralkodó lányával, a következő évben

pedig az uralkodó házasodott újra. Feleségül vette a bizánci származású Jolantát. Az Aranybulla előtti időszak fontos eseménye volt II. András **keresztes hadjárata**. 1217 októberében velencei hajókkal elérték Akkont, a szentföldi hadjárat azonban inkább ereklyegyűjtő turistaút volt. II. András egyszer sem vett részt a harcokban, melyek tulajdonképpen sikertelenül végződtek.

Az Aranybulla

Az András uralmával elégedetlenkedők 1222-ben megbuktatták a régi kormányzatot, és kikényszerítették a királytól az Aranybullát. A **31 pontból** álló szabadságlevelet a korábban háttérbe szorított főurak és a királyi szerviensek nyomására adta ki II. András. Az oklevél hét példányban készült és arról kapta nevét, hogy a király aranypecsétjével erősítette meg. A cikkelyek többsége az előző korszak „túlkapásaival”, káros jelenségeivel foglalkozott, s azt szerette volna elérni, hogy ezek ne forduljanak elő többé, mert „emiatt már gyakran nem csekély volt az elkeseredés”.

A királyi oklevél mindenekelőtt védte a pillanatnyi birtokállományt, hiszen „vármegyéket” (és méltóságokat) örök tulajdonul nem lehetett adományozni, sem a birtokosoktól földjüket elvenni. A törvények nagy része a királyi szerviensekkel foglalkozott (a 31 cikkelyből 11 néven nevezi őket). **Milyen jogai voltak a szervienseknek?** Birtokaikat szabadon adományozhatták, örökíthették. Az egyetlen megkötést az jelentette, hogy leányutód esetén a birtok értékének negyedét pénzben ki kellett fizetniük (leánynegyed). Az uralkodóra csak nemzetség kihalásával szállhatott a birtok. Nem kellett semmiféle adót fizetniük, a király házaikba váratlanul nem telepedhetett be kíséretével.

Birtokaikra megkapták az immunitást (mentességet). Katonáskodási kötelezettségük csak védekezés esetén volt egyetemlegesen érvényes, támadó hadjáratokban az uralkodónak kellett a költségeket fizetnie. Az összes szerviensek joga volt az évenkénti székesfehérvári törvénynapon megjelenni. Jogot adott az Aranybulla arra, hogy a szerviensek a saját birtokaikon élő alávetett népesség felett ítélkezhessenek (ebből alakulhatott ki a későbbi úriszék). Rendelkeztek a szabadon védekezés jogával, vagyis csak a per és a bírói eljárás után lehetett börtönbe zárni őket. Mindezek a rendelkezések később a nemesség „sarkalatos jogaiává” váltak.

Az Aranybulla pecsétje

Fontos megemlítenünk, hogy a várnépekkel, várjobbágyokkal sokkal kevesebbet foglalkozott az Aranybulla. Igyekezett védeni őket, a várjobbágyok szabadságát meg erősíteni, de nem „támogatta” őket annyira, mint a királyi szervienseket. Az Arany-

bulla cikkei egyéb korábbi túlkapasokat is igyekeztek meggátolni. A túl sok idegen (Gertrúd és köre) hatására megszabta pl., hogy csak az országos tanács jóváhagyásával kaphatnak „idegenek” hazai tisztségeket. Az izmaeliták és zsidók nem vehettek részt a királyi bérleti rendszerben (pénzverés, só, vám). A pénzromlást megakadályozandó az egyik rendelkezés kimondta, hogy a **dénárok** olyanok legyenek, mint Béla király idejében. Megtiltotta a hatalmaskodásokat és azt, hogy az előkelők (a nádor, a bán és a két – királyi és királynéi – udvarbíró kivételével) több méltóságot viselhessenek. Szabályozta az országos **jogszolgáltatást**. Évenként meg kellett tartani a **törvénynapot Székesfehérvárott (augusztus 20)**. A nádor országos jellegű bíraskodási jogkört kapott, s törvény rendelkezett az alsóbb fokú ítélkezési formákról is. Amennyire védte a királyi nemeseket, annyira hátrányos helyzetbe hozta az egyházat az uralkodó az Aranybullában. A **sótárolásról szóló rendelkezés tulajdonképpen kiiktatta az egyházat a sókereskedelemből**, ráadásul kötelezte arra, hogy a tizedet ne pénzben, hanem természetben szedje be. Különösen fontosnak tartották az Aranybulla **ellenállási záradékát**. Ez kimondta, hogy amennyiben II. András vagy utódai nem tartanak be az oklevélben foglaltakat, akkor a püspökök és nemesek (vagyis főemberek) – hűtlenség vétké nélkül – ellentmondhatnak, ellenállhatnak az uralkodónak.

Uralkodásának második szakasza

Még 1222-ben megbuktak azok az előkelők, akik a királyból kikényszerítették az oklevelet. Helyükre a régiek léptek, s mindez azt jelentette, hogy az Aranybulla **rendelkezései nem mentek át a gyakorlatba**. A **birtokadományok** folytatódtak, de talán egy kicsit mersékeltebben. Az adományozások közül érdemes kiemelni az **1224-ben** kiadott **Andreanumot**. Ebben András a dél-erdélyi szászoknak adott kiváltságokat, s az eddig szétszórt telepeket egységes területté fogta össze. A **szászok** élén a **szebeni ispán** állt, aki **ítélkezett** az itt lakók felett. Gondja támadt viszont Andrásnak az 1211 óta itt tevékenykedő **Német Lovagrenddel**, mely közvetlenül a pápa alá tartozó államot akart létrehozni. A király erre hadsereggel vonult Erdélybe, s még abban az évben kiűzte a rendet a Barcaságból. III. Honorius pápa hiába próbált szólni az érdekükben, András hajthatatlan maradt, ami megrontotta a pápai udvar és Magyarország viszonyát is.

Az Aranybullát követő években ismét kiújultak az uralkodóház dinasztikus problémái. (Az okot a Béla házassága körüli viták jelentették.) **Béla mögött ismét párt szerveződött**, mire apja **Erdély hercegévé** tette, Szlavónia élére pedig kisebbik fiát, Kálmánt állította. Ezzel két célt szeretett volna elérni: Bélát elszigetelni korábban kiépített hatalmi bázisától, Szlavónia élére pedig egy „engedelmes” uralkodót ültetni. Csalódnia kellett azonban, mert Kálmánra inkább testvére volt hatással, mint apja, Bélát pedig számosan követték Erdélybe, ahol ismét kiépíthette hatalmi bázisát. Emellett gondok voltak az **egyházzal** is, melynek sérelmei főleg az Aranybullából adódtak (sókereskedelem, tizedfizetés, izmaeliták és zsidók túl nagy szerepe), s IX. Gergely pápa is elégedetlen volt a Német Lovagrend kiűzése miatt. Mindennek hatására **1231-ben** az egyházi nagybirtokosság nyomására megtörtént az **Aranybulla felülvizsgálása**. A 35 cikkelyből álló megújított oklevél természetesen az egyház részére kedvező változtatásokat tartalmazott. Eltűnt a tized pénzben való szedését tilalmazó rész, a sókereskedelemből is részesedhetett az egyház, a nádor nem ítélkezhetett a klerikusok fölött, a hiteleshelyek szerepét megnövelték az igazságszolgáltatásban (ta-

núbizonyosság). Az egyház sikerét az ellenállási záradék módosítása bizonyítja legjobban, hiszen ezt a jogot most már csak a mindenkori esztergomi érsek nyerte el. Azonban a második Aranybullával is az történt, mint az elsővel. Megszületett, de utána igazán senki sem tartotta be. Ennek hatására Róbert esztergomi érsek – élve ellenállási jogával – egyházi tilalom (interdiktum) alá vetette egész Magyarországot. Ez annyit jelentett, hogy sehol sem volt szabad istentiszteletet tartani, egyházi temetést végezni. Ennek hatására II. András **1233**-ban aláírta a beregi egyezményt, mely az egyházon esett méltánytalanságok helyrehozását jelentette. (Ez annyira fontos volt nekik, hogy a hadjáratba tartó Andrással útközben írták alá az okmányt!)

A belpolitikai élet még egy fontos eseményéről érdemes megemlékeznünk, mely akkor még nem volt feltűnő, de egy alapvető változási folyamatnak a kezdetét jelentette. **1232**-ben a Zala megyei szerviensek **Kehidán oklevélben** kérték a királyt, hogy saját maguk bírászkodhassanak, mivel sők igazságtalanság történik a megyében. Szolgabírókat választottak (testületileg léptek fel!). Ez és az Aranybulla azon rendelkezése, miszerint két-két nemes legyen minden megyéből a fehérvári törvénytapon, a királyi vármegye bomlását és a királyi jogszolgáltatás hanyatlását mutatja. András teljesítette a kérést, mert abban bízott, hogy így az új megyei közigazgatás a királyi szerviensek kezébe mehet át. Bár a gyakorlatban nem tudták sikerre vinni az újítást, a későbbi „nemesi vármegye” előfutárainak tekinthetjük a próbálkozást.

Az külpolitikában ebben az időszakban is folytatódtak a korábbi **halicsi hadjáratok**, s többszöri kudarc után csak **1232**-ben értek véget. A másik kérdés a kun térítés ügye volt. A keleti terjeszkedés eredménye volt valószínűleg az a hír, hogy valahol keleten magyarul beszélő nép él. Riccardus domonkos rendi barát jelentése alapján négy tagból álló misszió indult **1232**-ben az ott élő magyarok megtérítésére, de csak egyikük jutott élve haza. **1235**-ben más **domonkosok** indultak el, s közülük az egyik **Julianus barát** volt. Ő megtalálta a magyarokat és tőlük értesült arról, hogy a tatárok nyugati hadjáratra készülnek, a hírrel **1236**-ban érkezett Magyarországra. Külpolitikáról szólva érdemes megemlíteni a dinasztikus kapcsolatokat, hiszen András családja igen kiterjedt volt. Három felesége közül az első, Gertrúd délnémet fejedelmi családból származott, a második a konstantinápolyi latin császár lánya volt, a harmadik pedig Itáliából került Magyarországra. Lányai közül **Erzsébet** volt a legismertebb, aki **Lajos turingiai őrgróf** felesége lett. A fiatalon elhunyt asszonyt, aki aszkézissel és betegek ápolásával töltötte életét, már **1235**-ben szentté avatták.

Szent Erzsébet szarkofágja

Utolsó házasságából Andrásnak egy gyermeke született, de ezt ő már nem érthette meg. 1235-ben váratlanul meghalt, s gyermeket váró felesége férfiruhába öltözve kiszökött az országból. 1236-ban Bécsben megszülte gyermekét (Istvánt), aki az utolsó Árpád-házi király, III. András apja lett.

IV. BÉLA URALKODÁSA (1235–70)

Királyságának első szakasza (1241-ig)

Bélát 1235 októberében királlyá koronázták Székesfehérvárott, s mivel rivális nélkül foglalhatta el a trónt, elérkezettnek látta az időt saját elképzeléseinek megvalósítására. Leszámolt apja híveivel, s **kemény kezű politizálás**át jelezte, hogy büntetéssel sújtotta azokat, akik az uralkodó jelenlétében le mertek ülni, a főúri tanács székeiket pedig elégettette. A királyi tanácsot átalakította, a korábban hozzá hű főnemeseket ültette a legfőbb méltóságokba. A megbízható udvarnokok segítségével megkezdte a haszontalanul eladományozott **birtokok visszavételét**, ebben a III. Béla korabeli állapotot tekintette mérvadónak. Megyénként **földbírókat** küldött ki (általában hattagú testület), s erélyes működésük további birtokpereket vont maga után.

Az intézkedések azt mutatták, hogy a király vissza szeretne térni a korábbi rendszerhez, és újra a királyi birtokszervezetet akarja az ország gazdaságának alapjává tenni. A határozottság csak látszólag szilárdította meg az uralkodói tekintélyt. Inkább országos gyűlölséget idézett elő.

Az apja politikáját követő keleti irányú terjeszkedés Bélának is nagy álma volt, s Julianus híre a távoli magyarokról csak még inkább megerősítette ezt. 1237-ben újra domonkosok indultak kelet felé, de csak Szuzdalig jutottak, mert a **tatárok** már **megindultak** Oroszország ellen, s az útjukba kerülő „keleti” magyarokat megsemmisítet-

IV. Béla

ték. Bár Julianus híradásai egyértelművé tették a tatár támadást Magyarország ellen, IV. Béla nem tudta felmérni a veszedelem igazi súlyát. Pedig keletről mind riasztóbb hírek érkeztek. A tatár sikereket jelezte, hogy a csatát veszített **kun fejedelem, Köntöny** bebocsátást kért Magyarországra népével együtt. Béla örömmel fogadta őket, hiszen megígérték, hogy **felveszik** a kereszténységet, s velük **megerősödött volna az ország katonai ereje**. Azonban a nomád kunok beengedése azonnal kiélezte az ellentéteket a király és alattvalói között. A kunok lábasjóságai kárt tettek a magyarok vetéseiben, szőleiben. Vad viselkedésük, erőszakosságuk felháborodást váltott ki. Bár a helyzet megoldásaként IV. Béla szét akarta telepí-